

עַל יְדִיחִיאל

קובץ מחקרים ומאמרים

מוגש ליחיאל קארה
עם פרישתו לגמלאות

הוא היה אחד מן החוקרים הבולטים ביותר בתחום זה, וכתב מאמרים רבים, רבות מהם פורסמו בכתבי עת ישראליים וזרים. הוא גם חיבר ספרים רבים, ובהם "המחשבה היהודית" ו"המחשבה היהודית והמחשבה הנוצרית".

הוא היה גם מורה ופרופסור, וחיבר ספרים רבים, ובהם "המחשבה היהודית" ו"המחשבה היהודית והמחשבה הנוצרית".

הוא היה גם מורה ופרופסור, וחיבר ספרים רבים, ובהם "המחשבה היהודית" ו"המחשבה היהודית והמחשבה הנוצרית".

רפאות תהי לשרה ושקוי לעצמותיה
(משלי ג, ח)

ספר זה יוצא לאור בסיוע
משרד התרבות והספורט
מינהל התרבות – המחלקה למוסדות מחקר ומורשת

הוצאה והפצה:

מכון מש"ה - לחקר משנת הרמב"ם מייסודה של עמותת הליכות עם ישראל
רח' הרצל 71, ת"ד 211 קרית אונו טל' 03-5351119 פקס' 1533-5351119
אתר העמותה: www.Net-Sah.org דוא"ל: halichot@inter.net.il

מפעל משנה תורה

<http://www.mishnetorah.co.il> | 077-4167003

דוא"ל: rambam4u@gmail.com

עַל יַד יַחְיָאֵל

קובץ מחקרים ומאמרים
מוגש ליחיאֵל קארה עם פרישתו לגמלאות

עורך
שלום פנחס־כהן

סייע בעריכה
דורון יעקב

חברי המערכת

דורון יעקב, יוחאי מקבילי, שלום פנחס־כהן, יוסף פרחי

בהוצאת מכון מש"ה ומפעל משנה תורה
קרית־אוננו וקדומים

מסת"ב: 9-6-92118-965-978 ISBN

נרפס בישראל

כסלו תשע"ט

©

כל הזכויות שמורות

יחד עם זאת, מכון מש"ה ומפעל משנה תורה מתירים שימוש הוגן בהעתקה ופרסום של עד עשרה עמודים מהספר ברצף או שלא ברצף, תוך אזכור שם הספר, שם הכותב וההוצאה.

הציטוטים מתוך ספר משנה תורה ניתנו באדיבות
ממהדורת מפעל משנה תורה (מהדורת מקבילי), אשר
שם לו למטרה להגיש בפני הקהל הרחב את מפעלו של
הרמב"ם באופן מדויק, ישיר ומבואר לכל נפש. הזכויות
על נוסח זה שמורות להם.

<http://www.mishnetorah.co.il> | 077-4167003

המפעל מעודד שימוש בנוסח המדויק ללא תמורה.
מהדיר, מבאר ועורך ראשי: יוחאי מקבילי
עורכי משנה: יחיאל קארה, הלל גרשוני

למורנו הזריז העומד בשירות העם
בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו
צור יחזק את ידו ויכין צעדו
ויעודדו ויסעדו ויהי בעזרו כל ימי עודו

Under the Hand of Yeḥiel
Studies Dedicated to Yecheiel Kara
Edited by Shalom Pinhas-Cohen

Copyright©2018
Printed in Israel

עיצוב העטיפה: רננה כהן

הברכה ליחיאל לקוחה מאיגרת אל אפרים בן שמריה מאת שלמה גאון בן יהודה (מתוך "מאגרים" של האקדמיה ללשון העברית).

על העטיפה:

תצלום עמוד מתוך כתב יד תימני למסכת סנהדרין, שתיאר יחיאל קארה בספרו "כתבי היד התימניים של התלמוד הבבלי, מחקרים בלשונם הארמית", ירושלים תשמ"ד, עמ' 8-9.
בשער האחורי תמונת יחיאל קארה, באדיבות משפחתו.

תודות:

למשפחתו של יחיאל קארה, לכותבי המאמרים, ולרב אפרים רוטמן מהמכון התלמוד הישראלי השלם ע"ש הרב הרצוג, שאפשר לנו להשתמש בתמונת כתב היד בעטיפה.

שגיאות מי יבין, לפניות בנושא הספר: shalompc@gmail.com

תוכני המאמרים באחריות כותביהם

תוכן העניינים

מכרז

- פתח דבר / חברי המערכת..... יא
קורות חיי יחיאל / המשפחה..... יז
רשימת פרסומי יחיאל קארה..... יט

לשון

- הערות על לשונו של עגנון אגב קריאה ב"תמול שלשום" / ג' בירנבאום..... 31
על בעיית מעבר מילים מיוחדות לתרגומי מקרא לערבית הכללית / י' בלאו..... 55
שני מבעים מנוגדים בלשון חכמים שנתערבו / מ' בראשר..... 63
משרתים ומלכים כמונחי מסורה, דקדוק ומילונות / א' געש..... 79
מהי דוכה? / ה' גרשוני..... 89
שיהיה לך יום טוב / א"ב הלבני..... 97
חידודי לשון בספרות ההלכה / נ' יהב..... 101
לשונות מקראיים בכתיבתם של רש"י והרמב"ם / ד' יעקב..... 117
גלוסר למונחים מיוחדים בחיבורו של אסף / ז' עמר..... 129
אל תקרי רמב"ן כ"א רמב"ן / ד' רובינשטיין..... 149
עיון בשני ניבים בעקבות יהודה עמיחי ועמוס עוז / א' שויקה..... 157

הגות

- 'לקח טוב' לרבי טוביה בן אליעזר – מדרש או פירוש? / נ' אילן..... 175
העדר שמו של משה רבנו מן הליטורגיה הקדומה / י"י טובי..... 187
האדם המהרהר – עיון לשוני במשנת הרמב"ם / ח' נשר..... 215
סופו נעוץ בתחילתו: מיחזוריו של ספר יצירה / י"צ לנגרמן..... 223
מהלך הפתיחה של מורה הנבוכים / י' מקבילי..... 243
פריעת הראש באבלות מהי? / ח' סרי..... 283
כיצד נראו לוחות הברית / ש' פנחס־כהן..... 299
'הלכת בדרכיו' / נ' רקובר..... 311

היסטוריה ומשפט

- משנת עוזרי – ייחוסו וגלגוליו של כתב יד מנוקד של המשנה / א' ברמן..... 317
משנת הרב יחיאל צאלח / א' דאר..... 347
מיהו לא יהודי? להגדרת יהודי "בן דת אחרת" בחוק השבות / מ' ויגודה..... 355
מארי סלימאן אַלקארה / ד' חובר..... 381

מבית קארה

- מילים שכתבו בני משפחתו של יחיאל קארה..... 407
מילים שכתבה י' שלנסקי־קארה..... 409
אוסף תמונות..... 411

רשימת משתתפי האסופה

1. נחם אילן
2. גבריאל בירנבאום
3. יהושע בלאו
4. אדם בן-נון
5. משה בר-אשר
6. אמיר געש
7. הלל גרשוני
8. אביגדור דאר
9. אפרים בצלאל הלכני
10. מיכאל ויגודה
11. דרור חוברת
12. יוסף יובל טובי
13. נהוראי יהב
14. דורון יעקב
15. חנה כשר
16. יצחק צבי לנגרמן
17. יוחאי מקבילי
18. חננאל סרי
19. זהר עמר
20. שלום פנחס-כהן
21. דורון רובינשטיין
22. נחום רקובר
23. אהרן שויקה
24. משפחת קארה

חברי המערכת מודים לכותבי המאמרים ולמשפחת קארה על הירתמותם המלאה להוצאת אסופה זו. ה' יאריך ימיהם בטוב, ויזכו לשפע ברכה עד בלי די, אכי"ר.

גלוסר למונחים מיוחדים בחיבורו של אסף

זהר עמר

א

מבוא

"ספר רפואות" המיוחס לאסף הרופא היהודי הוא החיבור הרפואי העברי המקיף והקדום ביותר שידוע לנו בימינו. מבחינות רבות יצירה זו נחשבת לאחת החידות המאתגרות ביותר של הספרות הרפואית היהודית העתיקה. אין ידיעות ברורות על המחבר, מקום פעילותו וזמנו (קשת הדעות היא מן המאה השלישית עד השתים-עשרה לספה"נ). לדעתנו יש ראיות לכך שהוא פעל במאות הראשונות לאחר כיבושי האסלאם.

החיבור כפי שהוא לפנינו הוא למעשה אסופה הבנויה מכמה חטיבות העוסקות בענייני רפואה שונים. אלה נערכו יחדיו והפכו לספר ללימוד רפואה מחד, ומאידך לאנציקלופדיה רפואית מקיפה, העוסקת בתיאוריה, בעקרונות הרפואה ובריפוי תחלואי הגוף. חלק ניכר מהחיבור מוקדש לתיאור חומרי המרפא וסגולותיהם הרפואיות, מהם תרופות מעולם הרוקחות היווני ומהם תרופות חדשות שהופצו בעקבות כיבושי הערבים. בכך הפך "ספר רפואות" למדריך רפואי תיאורטי ושימושי במשך דורות רבים.

אסף נאמן לעקרונות הרפואה היווניים והרומיים ומרבה לצטט מהחיבורים של היפוקראטס ('אבי הרפואה המדעית'), דיוסקורידס ('אבי הרוקחות') וגלינוס ('ראש הרופאים'). כמו כן הוא מזכיר את חכמי הודו, מוקדון, פרס, מצרים וארם. המידע מחכמות הגויים מעובד עבור הקהל היהודי בעברית, וערוך באופן מתומצת ומותאם מבחינת דרישות ההלכה והאמונה היהודית. כך, למשל, הוא ממליץ על תזונה בריאה המבוססת על מאכלים כשרים, ואף חיבר את שבועת הרופא היהודית המבוססת על השבועה

ההיפוקראטית.¹ החלק המעשי שבחיבור נועד במיוחד עבור אוכלוסייה מעוטת יכולת, שלא הייתה בידה אפשרות לפנות לרופא מקצועי.

ב

ייחודו של אסף

חיבורו של אסף הרופא ראוי לזכות בכמה כתרים. מבחינת תולדות הרפואה, הוא מהווה את קודקס הרפואות השלם והקדום ביותר שנכתב בעברית בעת העתיקה, לפני הופעתם של החיבוריים הרפואיים בימי הביניים. בכך מהווה החיבור חוליית מעבר בין הרפואה הקלאסית לרפואה הערבית. מבחינת היצירה היהודית, מדובר בחיבור העברי המקיף ביותר שנכתב לאחר התלמוד. הוא מתרגם ומעבד קטעים שלמים מהיפוקראטס ודיוסקורידס לעברית, ובכך הוא מהווה דגם חלוצי לסוגה של תרגומי חיבורי הרפואה בימי הביניים וליצירת טרמינולוגיה רפואית חדשה בעברית, לשמות איברי הגוף, מחלות, תרופות ועוד. השפעות כאלה ניתן לראות בחיבורו של ר' שבתי דונולו,² כגון במונחים גידים, זיעה, יערי, מסכת, מקוות השתן, נבל, נשף ופלג. אין ספק שהפצת כתבי היד מחיבורו תרמה ללשון הכתיבה של הקוראים בו, השפעה שניכרת בלי משים גם בעולם הפרשנות וההלכה בימי הביניים. כך, למשל, בהלכות שבת וטריפות, כנראה שאבו ממנו

1 ראו:

L. Edelstein, "The Hippocratic Oath: Text, Translation and Interpretation", Supplements to the Bulletin of the History of Medicine, no.1, 1943; S. Pines, "The oath of Asaph the Physician and Yohanan ben Zabda - its relation to the Hippocratic Oath and the Doctrina Duarum Viarum of the Didache", Proceedings of the Israel Academy Sciences and Humanities, 5 (1975), pp. 223-264.

2 ראו ז' מונטנר, רבי שבתי דונולו, ב, ירושלים תש"ט, עמ' 5, 21;

P. Mancuso, Shabbatai Donnolo's Sefer Hakhmoni: Introduction, Critical Text, and Annotated English Translation, Leiden 2010, pp. 36, 265, 267, 269.

הראשונים באשכנז (החל מהמאות האחת-עשרה והשתים-עשרה) את המונח "ערלת הגרון".³ מונחי לשון אחדים של אסף אומצו גם בלשון העברית בת ימינו.⁴

מבחינה לשונית חיבורו של אסף הוא אוצר בלום של לשונות ולהגים שהיו שגורים בפי היהודים באזור המזרח התיכון, ובהם יוונית, לטינית, ארמית, פרסית, סורית וערבית. הוא אחד המקורות קדומים שיש בידנו לזיהוי עשרות צמחים הנזכרים במקרא ובמשנה. זאת, מלבד שמות צמחים שחידש אסף בעברית לצורך החיבור, לרוב על בסיס השם הלועזי, כגון "הקנה המתוק" ותוצרתו ה"סוכר". שמות צמחים אחדים הנוהגים בלשון העברית בת ימינו נזכרו לראשונה בחיבורו, כמו למשל, מרווה ורקפת.⁵

חיבורו המקורי של אסף אינו בידינו, ולמעשה מדובר בחיבור 'מתפתח' רב-שכבתי, שעבר עיבודים רבים במהלך הזמן. פעמים רבות קשה להבדיל בין 'אסף המקורי' ובין עורכיו. רק בחינה מעמיקה מאפשרת להבחין בהעתקות ובעיבודים המאוחרים. החיבור או קטעים וציטוטים ממנו מופיעים בלמעלה משלושים כתבי יד שונים, ועד כה הוא לא זכה לצאת לאור הדפוס במהדורה מדעית ראויה ומתוקנת.⁶

3 ראו למשל רבינו חננאל לשבת קכג ע"ב; ספר הרוקח, הלכות טריפות, סימן שצח: "הטולטלת היא ערלת הגרון". הראב"ן מזכירו במפורש בחיבורו ההלכתי: "כן פירש אסף היהודי בספר רפואות" (חולין, סימן רעא).

4 אליעזר בן יהודה (מלון הלשון העברית הישנה והחדשה, ירושלים 1948-1959) ציטט את אסף הרופא בערכים אחדים. א"מ מזי"א התכוון כנראה להוציא מילון למונחים הרפואיים של אסף; ראו על כך ידיעה של ח"נ ביאליק, "מפעולות ועד הלשון", לשוננו ב (תר"ץ), עמ' 330. לא הצלחתי לאתר עבודה כזו בעיזבונו, אולם במילון שפורסם לאחר פטירתו, החיבור מוזכר כמה פעמים; ראו א"מ מזי"א, ספר המונחים לרפואה ולמדעי הטבע, ירושלים תרצ"ד, עמ' 121, על המונח מעי עיוור, שהתחדש על בסיס דברי אסף: "המעי הנקרא עיוורת הסתום". עוד ראו שם, עמ' 1, 32, 44, 62-63, 94, 121.

5 השפעתו של אסף על אנשי ועד הלשון העברית, שקבעו חלק ניכר מהשמות הצמחים המודרניים, הייתה רבה; ראו פ' אורבך ומ' אזרחי, ילקוט הצמחים, מלוני ועד הלשון העברית, ב, תל אביב תר"ץ, עמ' 2, מס' 1, הערך אבגר ועוד רבים. השפעתו של אסף על ועד הלשון נעשתה גם באופן עקיף באימוץ מחקריו של עמנואל לעף על אסף, ראו:

I. Löw, Aramaeische Pflanzennamen, Leipzig 1881, p. 25; I. Löw, Die Flora der Juden, IV-Leipzig 1934, pp. 167-176.

6 הטקסט הנגיש לקורא פורסם למקוטעין בידי ז' מונטנר, "ספר אסף הרופא", קורות ג (תשכ"ה), עמ' 396-422, 533-560; ד (תשכ"ז-תשכ"ט), עמ' 11-40, 170-207, 389-443, 531-572, 691-730; ה/1 (תשל"ל), עמ' 27-68, 160-187, 295-330; ה/2 (תשל"א-תשל"ב), עמ' 435-473, 603-649, 772-807, ו (תשל"ב), עמ' 28-51.

ג

מונחי הלשון של אסף

מחקרים אחדים עסקו בהיבט הלשוני של אסף,⁷ ועדיין השאירו בקעה רבה להתגדר בה. לתועלת הקוראים בספר אסף, נביא חלק מהמונחים המיוחדים שבהם השתמש אסף בתוספת ביאור קצר עם ציטוט אופייני לדוגמה. הציטוטים מבוססים על כתב יד מינכן 231,⁸ הנחשב בין המשובחים ביותר. גלוסר זה עשוי להיות נחוץ בשל המונחים הקשורים לתורת הרפואה הקדומה (כמו הליחות שבגוף והמזיגה שבהם) ואינם מקובלים בימינו, וכן בשל השוני בין העברית הקדומה ובין השפה העברית המודרנית. יש שהוא משתמש במילה מסוימת בכמה הוראות שונות, ולפיכך יש לבארם על פי הקשר הכתוב. ברשימה זו לא נתייחס לביאור רשימת מונחי המזונות וסממני המרפא שבה נדון בנפרד.

לשוננו של אסף היא עברית המושפעת מלשון המקרא, חז"ל (משנה, תלמוד⁹ ומדרשים) והפיוט הארץ-ישראלי, ומוצאים בה נוסחאות קדומות של לשון חכמים, למשל "אכרוב" במקום כרוב, "תורנגלים" במקום תרנגולים, וכן הצמדת המילה "של" למילה שאחריה, כגון "קמה שלתורמוסים"; שלתאנים".

בכתיבתו של אסף מוצאים הרבה צורות לשוניות ייחודיות שהוא נזקק להם בחיבורו. העוסקים בתרגום ובכתיבה של חיבורי רפואה בעת העתיקה נתקלו בקשיים רבים, ובהם טביעת מונחים שלא היו קיימים בלשון העברית. לפיכך הם נאלצו ליצור חידושי לשון, להעמיד מינוח מקצועי מקורי ולהעשיר את השפה העברית המדעית. מהבחינה הזו אסף

7 ראו:

L. Venetianer, Asaf Judaeus, der aelteste medizinische Schriftsteller in hebraeischer Sprache, Strassburg - Budapest 1915-1917.

[להלן: ונציאנר].

ז' מונטנר, "רישומים לשוניים מן הספר הרפואי של אסף", לשוננו יז (תשי"א), עמ' 218-226; הנ"ל, מבוא לספר אסף הרופא, ירושלים תשי"ח, עמ' 133-142.

Melzer, Asaph the Physician: The Man and his Book, Dissertation, University of Wisconsin 1972, pp. 252-372.

8 מונטנר התייחס בסקירתו גם למונחים רבים מתוספות שונות שיש בכתבי היד השונים ושהייחוס שלהם לאסף היא מסופקת ביותר, ולכן לא נביא אותם כאן.

9 קביעתו של מלצר, עמ' 68, 254-252, שלשוננו של אסף היא מקראית ורק מעט משנאית, ושאת הגמרא לא הכיר אינה בהכרח נכונה.

היה החלוצי לפני מחנה המתרגמים היהודים באיטליה, והקדים את בני משפחת התיכונים ושאר המתרגמים שפעלו בספרד ובפרובנס במאות השתים-עשרה והשלוש-עשרה.¹⁰ דומה שלשונו היא יותר בהירה ושוטפת משל לשון התכונים המסורבלת, שהושפעה מן הערבית.¹¹ דבר זה נובע גם משום שבימיו הייתה העברית עדיין בשימוש פעיל וחי, לפחות באופן חלקי,¹² כפי שעולה מהפיוט הארץ-ישראלי בשלהי התקופה הביזנטית וראשית התקופה הערבית.¹³

אסף מתגלה כבלשן אומן ביצירת מילים ובשימוש גמיש ולהטוטני ככל הבניינים וצורות הפועל של השפה העברית, ובמיוחד בבניין נפעל.¹⁴ אבל אפשר שבחלק מהמקרים הוא למעשה משקף את נטיות הפועל כפי שאכן היו נהוגות בעברית הקדומה, צורות שלא נודעו לנו רק מפני שלא הופיעו במפורש במקרא ובמשנה. במקרים שהיו חסרים מונחים עבריים בחוגי המדע היהודי הרפואי שבו הוא פעל, הוא נטל מונחים עבריים קדומים וניצל אותם לחלופות לטרימנולוגיה הלועזית. גם במקרים של מונחים מהעברית הוא מצליח "לעברת" אותם ולהפוך את צורת היחיד לרבים, כמו בשמות הפירות: הלי'ג' < הלי'לקים ; נבק < נבקים.

בסגנונו קיימת נטייה לשימוש מוגבר במילים נרדפות, למשל: "חלב הרכש והסוסות"; "טעם פיהו מיובש ונחרב ברוב יובש"; "מעביר את היעף והגיעה"; "זאת אות חרות חולי וחוזק מכאוב"; "כל בשרם נטל וככד בכני מעים"; "אחזו פלג וכלח"; "כל אדם בריא ועב ושמין וכבד בשר"; "שמן ודשן"; "דע כי זה שרוי ובריא באין חולי"; "פחד וזעף"; "וימיר וישתנה"; "וקול שאון באזנים כי תיצלנה ותשרוקנה". כמו כן מצויה אצלו תופעה של משחקי לשון, כמו לשון נופל על לשון, למשל: "והירקים הקרים, המקררים" או "מרכים את הזרע, ומכרים את הגוף". אפשר שזו הסיבה לסגנונו כשבא להנגיד בין דגים טהורים לטמאים: "המקשקים אף המשקצים". נביא כאן את רשימת הערכים, כשהם מסודרים

10 ז' מונטנר, לקורות השפה העברית כשפת הלימוד בחכמת הרפואה, ירושלים ת"ש, עמ' 17-21; ש' הרמתי, "העברית - לשון ההוראה בבתי הספר לרפואה באירופה במאות ט-טו", לשון ועברית, 5 (תשנ"א), עמ' 5-10.

11 א' ממן, "העברית המושפעת מן הערבית", מחנים 1 (תשנ"ב), עמ' 106-115.
12 למשל בלשון החכמים בבית המדרש וברשותיהם בפני העם, כפי שמקובל עד היום בקהילות רבות בתפוצות שבהם משתמשים בערבוביה בעברית ובלעז.

13 ז' עמר, "הצומח והחקלאות כמוטיב ראלי בפיוט הארץ-ישראלי", מסורת הפיוט ד (תשס"ח), עמ' 85-101.

14 ונציאנר, עמ' 38-39; מונטנר, מברא, עמ' 135; מלצר, עמ' 266.

באל"ף-כי"ת על פי צורתם בחיבור, ולא על פי שורשיהם. כאמור הטקסט שלפנינו הוא רב שכבתי ועבר עריכות והעתקות רבות, כך שאפשר וחלק מהערכים הם אינם מאסף "המקורי", אלא ממקורות מאוחרים שהושפעו מסגנון כתיבתו, כמו למשל בערך "יתגסה".

ד

רשימת המונחים

א

אסכרה = עווית, כאבים במעיים (Colica), ולא דיפטריה, כפירוש המקובל: "וככה פירשו החכמים, כי כאב הקולוס הוא האסכרה, תרע הנפש, ויתעורר הקיא, ותאחוז הליחה בשני קצות המיעי ההוא, ויסכור בעד הרוח בתוך המיעי לסגור בעדיה לבלתי צאת".

ב

בבוקר בבוקר = בכל בוקר (השוו שמות טז, כא): "ויאכל את זה שלשה ימים בבוקר בבוקר".

בבת = אישון העיין (זכריה ב, יב; תהלים יז, ח) ואצל אסף אולי כולל גם את לובן העיין: "לא תכסינה גבות עיניו את האישון והבבת".

בעלי = חולי של: "בעלי הקדחת"; "בעלי הטחול"; "בעלי הכליות".

בציר = קטיף הענבים, שהפך לשם העונה המכונה בימינו בשם 'סתו' (ובמקרא שם נרדף לחורף): "שלשה חדשים חורף, ושלשה חדשים קיץ, ושלשה חדשים אביב ושלשה חדשים בציר".

ג

גאון = גובה, גאות, שיא: "משפילים את גאון חוזק הדרם".

זהר עמר

גיד = כינוי כולל לכלי הדם (ורידים ועורקים): "שלש מאות וששים גידים, הם התעלות המושכות הדם, ללכת בהן בכל הגוף".

גלול = עגול: גלל, צואת בעלי החיים: "וכגלל הגמל"; "שרשיו גלולים"; "הוא גלול כזרע הגד".

גלולה = תרופה בצורה עגולה: "לעשות מהם גלולות כזרע הגלבונין", ראו ערך גלול.

גידם = בעל מום שנגרמו איבריו, ובמיוחד הכוונה למצורע; בלשון חז"ל מוכה שחין (בערבית: גדם), היא מחלת הלפרה (lepra; מחלת הנסן), המאופיינת בשחיקת אברים, כמו קצות האצבעות (השוו בכלי תענית כא ע"א): "על דבר נגעי הגידמים ומוכי השחין הרע הנמסים והנמרטים והנבדלים מתוך העם".

גרגר = עצירת התרופה בגרון ולא במשמעות של גמיעה כגרגרין: "ובכל פעם יתגרגר בו, ויעצרנו בפיו ובגרונו".

ד

דוחה = מונע: "העדרשים קרים... דוחין את האסכרא".

דשן = שומן: "יש חלב שהוא מתוק ודשן". ידשן - יבריא, יחזק, ישמין: "וידשן את המעיים". מרושן הוא מלא שומן: "ראוי להאכיל בו כל אוכל מרושן ממשמני הברשר".

ה

הגריע = ראו: מגריעים.

ההפך = שינוי מראה או מצב (ולא במשמעות של שינוי למצב הפוך): "עד ההפך מראהו לירקון".

הילוך = שלשול (פסיקתא דרב כהנא, ט): "הילוך בטן"; "האבטיחים... המרבה לאכול מהם יבוא לידי הילוך מייעים". מונח מקביל הוא: "מוליך את הבטן/המעיים".

הכרת מחלה = תסמין, סימפטום המחלה: "זאת לך הכרת מחלתו"; "אותות הכרת פני החולה".

הריות = נשים מעוברות (השוו הושע יד, א): "יפיל את ילדי הריות".

הרף (בעין) = מצמוץ יתר: "ויהרף בעיניו הרף ממוהר".

השפיע = להרבות, לשפוך בשפע: "וציו להשפיעיהו בתוך נחיריו מים של אזוב".
 התעיב = הפך את המזון למתועב, דחית הרצון לאכול: "כי תתעיב נפשו כל אוכל".

ז

זיעה = שרף (resin). חומר נוזלי המפורש מצמחים שונים. אסף מזכיר מיני שרף שונים, למשל: "זיעה לבנה כלבונה"; "זיעת הכלך"; "זיעת הבוטנים"; "זיעת האורן". בכ"י אוקספורד - בודליאנה 2138 מונח זה מופיע בשם הלועזי "גומא" (gum).

זעף = כעס ורוגז: "ויזלו מטרותיה בזעף", אך גם שם נרדף לפחד ובהלה: "ויפחדו ויבהלו בזעף"; "בזמן שהם מבעיתים אותו פתאום בשעה שהוא נזעף וניבהל".

ח

חבל המוח = חוט השרדה: "חבל המוח היורד ממוח הראש אל תוך החליות ומגיע אל העצה".

חדות = חוזק והתגברות מחלה או כאב עז ממחלה: "זאת אות חדות חולי וחוזק מכאוב".
 חדר, חדרים = חלקים פנימיים באיברים שונים בגוף האדם: "חדרי המוח"; "אז תמשול הקרה בחדרי מתניו, ובחדרי בטנו"; "וימשול החולי בכל חדרי מעיו"; "בחדרי העריות של נשים".

חזזית = מחלת עור (השוו משנה בכורות ו,יב): "לבהרת ולצרעת ולילבת ולחזזית"; "לחזזית שבראש".

חזיז = ענן היוצר ברק מלווה ברעם. מונח מקראי (איוב כח,כו; זכריה י,א) המבואר בתלמוד (תענית ט ע"ב): "חזיזי ארץ הצבי".

חזירים = שחפת עור חזירית, מססת העור (Scrofuloderma): "וינתן על השחין, הניקראים חזירים".

חיצון, חיצוני = בר. מונח המשמש בעיקר לכינוי צמח בר בניגוד לצמח תרבות: "השמן שלזית החיצוני חזק הוא בכוחו יותר מן השמן הנעבד"; "תירוש של גפן היער החיצון".

חרבוני = יובש מחום (בהשראת תהלים לב,ד): "חרבוני הצמא/החום"; "גרוננו ולשונו נחרבות בצמא"; "ובאשר יחסרו המים ויחרבו".

זהר עמר

חרי = לשלשת העופות (בהשראת "חריונים" במל"ב ו, כה): "חרי יונים... אף חרי הצפורים הדרורים, יפוצץ".

ט

טולטלת = ראו: ערלת הגרון.

טחורים = בהוראה של ימינו (Hemorrhoids). אסף משתמש גם במילה המקראית "עפלים" (דברים כח, כז על פי צורת הכתיב) ובשם "תחתונות" הנזכר בלשון חז"ל (ברכות נה ע"א; כתובות קיא ע"א), כשם כולל לכל התחלואי המעיים הדומים, כגון פיסורה: "והטחורים, והעפלים מבית ומיחוץ, וכל מיני חולי תחתונות".

טרי = מוגלה, פצע שעדיין לא הגלד - "מכה טריה" (ישעיהו א, ו): "למי שירוק מפיו דם או טרי".

י

יגרה = מעורר: "והאוכל ממנו יגרה בו רוב מיני חלאים".

יוטח = יימרח, יימשח, יכוסה. לרוב מופיע בקשר לאופן מתן תרופה הנמצאת במצב נוזלי או עיסתי: "ויוטח על הבשר".

יוכת = יכתש. לרוב כתישת סממנים: "יוכתו שניהם כתות וטחון"; "יוכתו הדיק כולם".

יטחן = ישחק, מתעכל: "אספרגלים... לא יטחן בקרב".

יכנונו = יהיו: "לא יכנונו זה בלעדי זה".

ילבת = צורת לשון האופיינית לכ"י מינכן. ברבים: מיולבות, סוג מחלת עור: "והצרעת וילבת והגרב". צורת לשון דומה ל"יבלת" ול"ילפת" (ויקרא כב, כב; משנה, בכורות ו, יב).

יסודות = ראו מוסדות הגוף.

יעוז = יגבר: "אם יעוז זה על זה להוסיף או לגרוע".

יעזור = יסייע להתגבר על: "יעזור את הקדחת": במשחק לשון הוא גם במשמעות של להסתייע: "וכל כופר לעזר תאוות זימה, ולא להתעזר בכל עבדות אילילים לרפא בהם".

יעף = שם נרדף ליגיעה, עייפות: "היעף והתלאה והמעד ברגלים"; "כשיכור ייעף ויגיע כאיש אשר שקד כל הלילה". בהשאלה לדבר הנעשה לאט: "כי תצא הצואה מעט מעט בייעף"

יער = בר, צמח שאינו מתורבת: "ופריו כמו זיתי היער". מונח נרדף ל"חיצון".

יריע = מריע, כלומר מזיק: "ולדעת למה יועיל, למה יריע"; "שרץ המריע".

ירקון = מחלת הצהבת: "יהפך מראה האדם לירקון"; "הברקוקים רעים וקשים... ומוריקים את הגוף".

ירקים = ירקות: "והירקים עם כל פרי עץ".

יתגרה, תתגרה = יתגבר: "דע כי יתגרה משם כאב גדול", ראו גם ערך מגרה.

יתגסה = מגהק (השוו: נידה סג ע"ב): "ויתגסה מבלי שובע".

יטיישר = להגיע לאיזון (של הליחות). "יטיישרו זה לנוכח זה כמשפטם"; "ובאשר תמשול עליהם הליחה, לרוב הם מתיישרים בחדש הזה, כי תיגרע ליחותם. ואשר הם מיושרים בגופיהם...".

כ

כובש = משתלט, עוצר: "מכבשים את השלפוחית". מכניע את המחלה: "האפונים... וכובשים את המרידה ואת הירקון".

כוח = תכונה, טבע, כגון של מזון מסוים או סממן מרפא. למשל: "וללמדך לדעת את כח החלב הנחלב מן הבהמה למינהו, לכל מיני קרתו וחמתו וקלותו ועזותו כחור".

כיבוס מיעים/קרבים/בטן = "ניקוי" המעיים באמצעות נטילת שיקוי שגורם לשלשול, להקאה או באמצעות חוקן: "לכבס מעיו, ולהפיץ צואת בטנו תחילה"; "להשקות כל מיני תרופות לכבס המיעים ולהשקות משתה לכבס מעיו, להריק המררה".

כלח = שיתוק חלק מהגוף. לרוב שם נרדף ל"פלג" (Paralysis): "כלח הוא פרליסיאה"; "כל מופלג ומוכלח". ברבים: "נכלחים".

כמעט = מעט: "יחומם על האש כמעט"; "אז ינוח כמעט וישוב אליו מקצת הדעת".

לכב = צורת משנה של "לכ" במקרא (למשל, תהילים קד, טו; ישעיה ז, ב): "טוב לכאב הלבב".

להפריח = לבלוב הפרחים: "להפריח נצנים לכל מיני עשבי הארץ"; להשמין את הגוף: "להפריח בשר" (הפוך מרוזן וכחישות).

להשפיע = לטפטף טיפות תרופה בנחירים: "להשפיע בנחירים"; וציו להשפיעהו בתוך נחיריו מים של איזוב".

ליחה = ליחה לבנה (phlegm), אחת מארבעת הנוזלים היסודיים בגוף: "כח הליחה קר ולח".

לפי שעה = בראשיתו: "וכל תירוש מתוק הוא חם לפי שעה, ואחריתו עדי קרה".

לקוח = מילה נרדפת ל"קח" (בהטיות שונות): "לקוח איזוב לח".

מגרה את הרוחות = גורם לחולי, מעורר, מגביר: "מגרה כל חולי"; "ולכל רוח, שהוא מתגרה בגוף להכאיב".

מגריעים = מפחיתים, לרוב את השפעת הליחות הרעות: "מגריעים את הליחה". הפחתה מעודף ה"מרירה האדומה" נעשית באמצעות הקזת דם: "להגריע מן הדם". מקיז הדם נקרא "גרע" (משנה כלים יב, ד; קידושין פב ע"ב).

מגדים = פירות טובים (כהשראה של "פרי מגדים" בשה"ש ד, יג): "והתמרים והמגדים הרכים מכל פרי עץ"; "לאכול התנובה והמגדים והלחים".

מוגל, מיגל = מוגלא, מורסה (השוו בכלי חולין מח ע"א). אצל אסף הוא מונח נרדף ל"טרי": "אשר ירוק טרי מפיו ומיגל".

מוליך = ראו הילוך.

מוסדות הגוף = ארבע הליחות (הנוזלים) הפועלות בגוף: "ארבעת מוסדות הגוף, שהם: דם ולחה ומררה אדומה ושחורה". מונח זה נקרא אצל אסף גם בשמות יסודות, יסודים.

מושך = נמשך: "מושך עד המתנים עד אשר יקרב אל הכליות" או נוטה: "וכוחו מושך אל הקרה" או זורם, מזרים: "ועל הנהרות המושכים מפאת נגב".

מותך = מבושל. "מותך במים חמים".

מחדד = מחזק: "מחדד את הלב"; "מחדד את הנפש".

מחומץ = חמוץ: "כל טעם מחומץ מכבה את המרירה ואת הדם חוץ מן הרמונין והסומק".

מחזיק = לרוב במשמעות של גרימה לעצירות או להתכווצות: "מחזיק את הבטן" או "מחזק את הבטן".

מכבה, יכבה = מפסיק, חודל. הכוונה היא לרוב לפעולת סתירה של מזון או סממן רפואה קר לגורם חולי בעל טבע חם, שמקורו במרה אדומה וצהובה. כלומר "כיבוי" יסוד האש על ידי יסוד המים: "מכבה בחוזק קרתו את חמת הכבד".

מכורכם = צהוב, כצבע המופק מכרום הגינה (*Crocus sativus*): "ואם יהיו פניה ירוקים מכורכמים, דע כי נקיבה תלד".

מכונן = מייצב, מסדיר, מיישב: "מכונן את הדעת"; זרע הכרפסים... מכונן את הקרבים"; "מכונן את הגוף".

מכריע על = גובר, מעולה ומשובח מכולם: "הוא מכריע על כולם להועיל".

ממוהר = מהיר, ממוהרות - מהירות: "זאת אות המות הממוהר".

ממוסך = מעורבב, ממוצע, מזיגה של כמה תכונות: "ממוסך, לא חם ולא קר". המזיגה שבין הליחות בגוף: "מי מסכות הגוף".

ממוצץ = מוצץ, מושך, יונק. כלי להקזת דם הוא "כלי הממוצץ"; "קרן המציצה בין שדיה, להמיץ הדם פעם בפעם". צורה לשונית זו מופיעה לעיתים גם בהוראת ממוסס, ממיס: "האורז האדום... ממוצץ את חוזק הדם".

ממשלה = שלטון, דומיננטיות של אחת מארבע הליחות: "ממשלת המררה השחורה"; "וראש כל החלאים האלה היא ממשלת הדם". משמש בגם בצורות אחרות של השורש, למשל: "כי המשילה המרירה האדומה על קרביו"; "כי יגביר הדם למשול בכל הגוף".

זהר עמר

מסכת = משיחה ועיסוי במרקחת, גזירה תניינית משורש סו"ך: "ולכאב גיד הנשה יבושל העיקר הזה, וימסך בו במסכה"; "וכל מיני תרופתו תהיה מתחת, מעשה מסכת הרופא, הוא פולאקין"¹⁵. בהוראה אחרת, ראו הערך ממוסך.

מעביר = מסיר, מפסיק: "מעביר את כל מיני מכאב".

מעד הרגלים = מי שמתקשה בהליכתו (השוו תהלים סט,כד), ובמיוחד כינוי למחלת הצינית (Gout): "ולמעד הרגלים שהוא פודגרא"; "נמעד מכאב פודגרא".

מעורר = גורם, מזרז, מגביר את פעילות הליחות הרעות והמחלות: "מעוררים כל מיני חולי וגם קדחת ושחפת".

מעריבים = מטיבים, משפרים, ממתיקים: "מעריבים את המים".

מפורפר = ארום כהה, סגלגל, כצבע המופק מחלזון הארגמן המכונה ביוונית ובלטינית בשם פורפורה (purpura): "כמראה הארגמן או כמראה השושנים השחורים, מפורפרים"; "שפתי החולה מפורפרים".

מפיל = מסיר, מסלק: "ומפיל את השרץ מן המעיים"; "היא מפילת את ילדיה".

מצהיר או יצהיר = מבהיק, מבהיר או מנקה את הפנים, לרוב כאמצעות מריחה בנוזל כמו שמן וחלב: "מצהירים את הפנים"; "להטיח בו פני הנשים, יבהיק מראיהם ויצהיר פניהם" (השוו "שמן אנפיקינון שהוא משיר את השער ומצהיר את הגוף", ויקרא רבה ה).

מצוקה = קושי, לחץ וכאב, שם נרדף כללי למחלה: "אז תגביר הקדחת ותרבה המצוקה". "מצוקת הנפש", הכוונה לקשיים בנשימה, כמו קצרת (אסתמה): "וגם ירפא את מצוקת הנפש, ועוצר הרוח לנשמה". וכן הוא הפירוש של "מצוקת הנשמה" ו"תצוקת הנשמה/נפש".

מצליחין = מטיבים, טובים, יפים: "ומצליחין את הקרבים".

מקוות השתן = ראו נבל.

מקויות = מקווי מים: "מי הבורות והבריכות ומקויות וכל מקום אשר יסגרו שם המים".

15 בכ"י אוקספורד 2138: "מעשה מסכת הרופאים, הוא פיילקין הוא אינמא". המונח "enema", הוא חוקן וזו תוספת פירוש של המעתיק.

מרבים את הגוף = מונח המובא בקשר למיני מזונות אחדים, ומשמעותו מעלים את משקל הגוף. לפעמים הוא משמש אצל אסף במשחק לשון, במשמעות "מברים", בריאים לגוף: "הסלקין קרים וטובים. מרבים את הגוף, וטובים לכל סם".

מרעיב = מעורר את התיאבון: "מרעיבים את האדם לאכול".

מררה, מרירה = כינוי לשניים מתוך ארבעת הנוזלים היסודיים הפועלים בגוף האדם: מרה שחורה ומרה אדומה. בקיצור נקראים שניהם יחדיו בשם "מררתים". ה"מרירה שבכבד" היא כיס המרה, המגבירה את השפעת המררה האדומה. השוו רש"י (סוטה ה ע"א, ד"ה אדם): "מרה היא ליחלוחית מרה היוצאה מן המרירה שבכבד ומתגברת באדם הכל לפי החדשים ושינוי העתים ולפי המאכל שאוכל ועל ידיה באין חליים ונגעים ומכאובות יש שקורין בדברי הרופאים מרירה שחורה ויש שקורין מרירה אדומה".

משבית = משתק: "המשבית חצי הגוף".

משמן = מפוטם. בשר של בעל חיים מפוטם, לרוב נחשב טוב: "אך יאכל משמן הבשר". קיימת הבחנה בין עוף שהתפטם באופן טבעי ובין עוף שהתפטם בידי אדם: "המשמן מעצמו טוב מכולם והמשומן כיד בני האדם כבד בגוף".

משפיל = מנמיך, מוריד, לרוב את השפעת הלחות הרעות: "משפילים את הדם".

משפיע = מגביר, מרבה, מוסיף: "משפיעים את הליחה"; "משפיעים להשביע".

משתה = משקה או שיקוי רפואי: "ראוי להשקות כל מיני משתה חם ויבש".

נ

נבל = שלפוחית השתן. בהשאלה מכלי לאגירת נוזלים (ירמיהו יג, יב): "מתחת לכליות שם נבל מקוות השתן, הוא מי רגלים"; "נבל מקוות השתן, הנקרא שלפוחית".

נבערת = כוערת: "לכבה בעירת המררה האדומה הנבערת בחום הדם".

נופלים = החולים במחלת הנפילה, נכפה, אפילפסיה: "והנופלים להתחבט לארץ, להריר קצפם מפייהם".

נחמץ = נעשה חמוץ, אבל גם ביטוי לגורם המזיק ללב: "ונחמץ על הלב"; "מתחמצים על לבבו".

זהר עמר

נחרב = מיובש: "אף גרונו ולשונו נחרבות בצמא"; "הדגים היבשים, הנחרבים בלא מלח".

נחרך = נחרך באש, כלומר בעל כוויות קשות בעור: "ולבהרת ולילפת ולנחרך".

נטל = כוּבד, הוספת משקל. למשל, הרגשת כבדות בגוף: "רוב הנטל, הכוּבד והעצלתיים ושפלות הרוח מפני הליחה"

ניבול = נִשָּׂר, למשל נשירת שיער: "לשיער הראש הניבול והנימרט".

ניחור הגרון = שיעול יבש (סטרידור), חרחור, צרידות: "שעול וכאב החזה וניחור הגרון".

נכבש = מבוית, מאולף: "בשר בהמה הנכבשת לעבוד ולשאת משא ולרכוב על גביה".

נכון = עשוי, עלול: "אם יאמר לך בעל השתן אשר יכאבו חלציו, נכון הוא לחלות הלודך חולי מעיים". לעיתים במשמעות של מיוסד: "כי הגוף נכון על ארבעת יסודותיו".

נכשל = נחלש, נחשל: "ואם נכשל כוח האישי".

נכשר = כשירות, מגיע לכושר מלא: "גם הדעת והבינה נכשרים".

נשעל = מי שלוקה בשיעול: "יועיל לכל שעול הנשעל"; "אם תשקה ממנו לנשעלים".

נפח = התנפחות הבטן מגזים או אברים אחרים בנוזלים (בצקת): "הצנונות... מנפחים את הבטן".

נפש = במשמעויות אחדות, כמו רוח חיים, ובמיוחד כינוי לתיאבון: "ואם לא ישבע אדם לאכול למלאות נפשו". חוסר תיאבון: "כי תתעיב נפשו כל אוכל".

נשבת = הפסקת פעילות באיבר הגוף, השתתק: "למי שנשבת צידו האחד בנגעי פרליסיאה או אשר נשבתו זרועיו מעצור כוח".

נשמה = לרוב הכוונה לנשימה (השוו בראשית ב, ז; ז, כב): "יועיל לכאב החזה ולשעול ולנשמה, ולריאה ולכל קרת הגוף".

נשף = כינוי לתופעה של "חושך" בעין (בהשראת המקרא, למשל משלי ז, ט), כהות ראייה: "יועיל לכל נגעי העין, להסיר את הנשף, ולהעביר העמומה והדמעה"; "ועיניו מנושפות"; "ואף עיניו תינשפנה בעלטה".

ס

סוּתָם = סתימה: "סותם הנחיריים"; "מתקפאים ונעשים אבן וסותם בעד מוצא השתן".

ע

עביון = נפיחות גדולה בגוף: "תולדות החזרין שיראו בצוארי האדם או נפוח או עביון".

עד הַחֲצוֹת/היחצות = עד שישאר מחצית מהכמות: "יבושל בעסיס עד החצות".

עזרה = שם תרופה נוזלית: "להשקיהו מי המשתה, הנקרא עזרה" (השוו משנה שבת יד, ג; "יועזר").

עֲצָה = החוליה התחתונה בעמוד השדרה (ויקרא ג, ט): "העצה הוא עצם המושב"; "וללמדך על עצם העצה, הוא העצם הראשון, הנברא בגופו שלאדם, והוא יסוד בניין הגוף בעצמות".

ערלת הגרון = פיסת רקמה שבחלל הפה, ענבל: "הטולטלת הוא עורלת הגרון"; "על רפואת הפה והשיניים והשפתים וערלת הגרון".

עשש = נרקב: "אז יעשש ויבאש" (השוו הושע ה, יב).

פ

פוקות = תנועות בלתי רצוניות, כמו רעד ושיהוק: "אם יעטיש תחדלנה ממנו פוקותיו".

פלג = מחצית. בערבית: פאלג. בהשאלה הכוונה לשיתוק של חלק הגוף הימני או השמאלי. אצל אסף בעיקר כינוי לשיתוק הפנים, ובלשונו היא ה"פרליסיאה"¹⁶ (Paralysis): "פלג הוא פרליסיאה המעוות את הפנים והמשבית חצי הגוף"; "להיות מפולג, הוא הנגע הנקרא בלשון מקדון פרליסיאה, המשבית חצי הגוף ממחצית הראש"; "נפלגים בנגע פרליסיאה".

פלח = חתיכה (במקרא מופיע בקשר לפרי: שמ"א ל, יב; שה"ש ד, ג) של דברים שונים: "פלח עור צבי"; "פלח שעווה", "פלח קינמון".

זהר עמר

פשר, פשרון = פירוש, ביאור, פירוט והסבר: "ועוד ללמדך פשר מיני הקדחת לתולדותם"; "זה פשרון מחלקות הגוף לכל תולדתו ותוצאותיו".

צ

צדדים = מתניים: "ועד הצלעים משני הצדדים".

צמאה, צימאה = צמא, צמאון (השוו ירמיה ב,כה): "וישליך מפיו ריר וקצף לבן מרוב הבעירה והצמאה"; "וירבה ליצמא למים".

צמחונים = פריחה, גידולים או פצעונים בעור: "ושחין רע וממאר פורח בבשר וצימחונים".

ק

קטב, קטב מרירי = בהשראת המקרא (דברים לב,כד; תהלים צו,ו). מחלה קשה, ונזכר אצל אסף במיוחד בקשר להרעלה מבעלי חיים ארסיים: "ולנשוך בנחש או בכל קטב מרירי"; "יועיל לכל סם ולכל קטב".

קדחת = כינוי כללי למחלות שונות: "שלשים ושמונה מיני קדחת הם". אחד מתסמיניה המובהקים של הקדחת היא עלייה בחום הגוף: "חמת הקדחת".

קטט הנפש = בחילה: "קטט הנפש והקיא"; "תתקוטט נפשו להקיא".

קרב = לרוב הקיבה ובני המעיים: "הקישואים... מכבידים על הקרבים, בל יטחנו בקרב". לעיתים עורך הבחנה עם הקרב העליון, כלומר, אזור בית החזה.

קפד = בהשאלה מקיפוד. איברים מכווצים, מקומטים: "וימתיה את הגידים, אשר קפדו מרוב ימים". גם בהוראה של אדם קצר רוח: "קפיד האדם את רוחו, ולא יאריך אפו".

קציעות = קליפות עץ או קליפות שורש: "קציעות עץ בוטמים יבשלו בחומץ". גם שם ספציפי לקנמון הכסיה (*Cinnamomum cassia*): "וקציעות הוא קסיא".

ר

רוב, רובו = הרבה, לשון ריבוי: "כי רוב המנוחה והמרגוע מרבה את הליחה".

רובע = רבע, רביעית או אחד מארבעת הליחות שהגוף (מרות): "או יקרה החולי ממקום תגרת הרובע, שהוא אחד מארבעת יסודי הגוף".

רוחות = ביטוי המופיע בהוראות שונות, למשל, תנועת האויר (גורם אקלימי): "רוחות הציינה"; תכונות נפשיות המשפיעות על הגוף: "כי רוח הראשונה אשר בגוף, היא רוח התאוה לאכול ולשתות"; היווצרות גזים בחלל הגוף או פליטת גזים לרוב דרך פי הטבעת (נפיחה) "מרבה רוחות במעים".

רך = טרי: "הלחם הישן והיבש קל הוא מן הרך"; "ממנו הרך והרענן שבו".

רף = רך, חלש: "לכל דבר, אם חזק, אם רף"; "ומצחו רך ורף"; אדם אשר ירבה לשתות מים חמים, ירף בשרו".

רפיון = חולשה: "רפיון האיברים"; "וגם יקרה רפיון בידיים".

רשף = מחלה מסוכנת, מגפה (חבוקק ג,ה; ברכות ה ע"א), אצל אסף כנראה מגיפת דלקת הריאות (Pneumonic plague): "וכאב הצדדים והריאה, וכל חלאי הרשף".

ש

שדפון = כינוי כללי למחלה: "שדפון שבריאה", או כינוי לרזון: "יעביר השדפון מן הגוף".

שחין = נגעים שונים באיברים חיצוניים ופנימיים: "אף לכל שחין שבגוף מבית ומחוץ". לרוב כינוי למחלות עור קשות או מחלת הלפרה: "תולדות מיני שחין עם חרס וגרב". משמש גם כינוי לגידולים או לדלקות שונות: "וירפא את השחין הצומח בכבד".

שחפת = כינוי למחלה הנגרמת מהתגברות המררה האדומה, שתסמינה הוא התקררות ואחר כן עלייה בחום. הטיפול בה דומה לרוב כבמחלת הקדחת: "השחפת תחילתה קור, כי היא קרה, ואחריתה חום, כי הדם נוהג בה".

שכך = רגיעה, מתינות: "כי ידפק בשכך ובנחת"; "אם בשכך אם בכוח". להשקיט, להרגיע: "דברים קלים לשכך המכאוב".

שלום ומרפא או מרפא ושלום = בריאות תקינה, רפואה שלמה: "כי אחריתו לשלום ומרפא יהיה".

שמין = מלא שומן: "אגוזים שלארץ הודו שמינים וכבדים על הגוף".

זהר עמר

שרוי, שרות = בריא, מצב בריאות תקין: "דע כי שרוי ובריא הוא"; "אות רפואה ושרות היא".

ת

תגלחת = התמרחות בשמנים וסממנים אחרים והסרתם במגרד בבית המרחץ: "ולהטיח במרחץ בתיגלחת".

תוצאה = מקור, פתח, יציאה: "המררה השחורה מקורה ותוצאותיה מן הטחול"; "ויסתמו תוצאות הריאה"; "רוב מיני חלאים לכל מיני תולדותם לתוצאותם".

תחת = עכוז ובמיוחד לאזור פי הטבעת: "ומשם יתייבש הגלל, שלא לצאת כדרך האדם, אף רוח לא תצא מתחת". מונח קרוב: תחתונית, ראו ערך טחורים.

ובחתימת המאמר לכבודו של יחיאל קארה נשוב ונצטט מדברי אסף: "כי אחריתו לשלום ומרפא יהיה".

ד"ר יחיאל קארה נולד בצנעא בירת תימן בשנת תש"ה ועלה ארצה בשנת תש"ט. הוא שירת בחיל השריון ובחיל המודיעין ולמד באוניברסיטה העברית בחוג לגאוגרפיה ובחוג ללשון העברית. את תואר המוסמך קיבל בשנת תשל"ד, ובתואר דוקטור הוכתר בשנת תשמ"ג. הוא לימד באוניברסיטה העברית ובאוניברסיטת חיפה, וכרסם וערך ספרים ומחקרים בלשונות העברית, הארמית והערבית. משנת תשל"א הוא חוקר במפעל המילון ההיסטורי ללשון העברית שבאקדמיה ללשון העברית, ומשמש בו ראש המדור לספרות הגאונים.

מספריו: 'כתבי היד התימניים של התלמוד הבבלי - מחקרים בלשונם הארמית' (ירושלים תשמ"ד); 'פניני ערב - מבחר פתגמים ומטבעות לשון בערבית הארצישראלית' (תל-אביב תשנ"ג, בשיתוף עם ב"צ אלקלעי), 'ארמית בבליה במסורת תימן: שם העצם' (ירושלים תשס"ב, בשיתוף עם שלמה מורג).

ד"ר קארה הטביע את חותמו במפעלי רוח וחכמה רבים ומגוונים למען הקהל הרחב ועל מנת שלא לקבל פרס. עתה, עם כרישתו לגמלאות, החליטו חבריו, מוקיריו ומשפחתו להעניק לו קובץ זה כתשורה.

ISBN 978-965-92118-6-9

9 789659 211869

**מכון
משנת
הרמב"ם**